„PAN TADEUSZ" ÎN TRADUCERE ROMÎNEASCĂ

DE

RODICA CIOCAN

Într-o apreciere recentă asupra lui *Pan Tadeusz*, cunoscutul scriitor și istoric literar Jan Parandowski spunea că valoarea poetică a acestei opere e de o înaltă calitate, deoarece e „saturată de realități cunoscute și trăite" și deoarece Mickiewicz a redat „tot ceea ce e tangibil, concret, comprehensibil în mod unitar, prin varietatea moravurilor și manifestărilor caracterului poporului polonez". Această sumă de realități trăite, această unitate în varietate, impun traducătorului cunoștințe extrem de întinse și aprofundate despre Polonia epocii lui Mickiewicz, căci în *Pan Tadeusz* poetul a năzuit să reconstituie exact societatea pe care o cunoscuse în anii 1811—1812 și totodată să pună în relief trăsăturile esențiale ale caracterului polonez : deci, operă de evocare și în același timp de puternică actualitate, nutrită din toate problemele ce frămîntau lumea poloneză în preajma anului 1834, cînd s-a creat poemul. De aceea, o primă chestiune care trebuie să ne preocupe în cazul lui *Pan Tadeusz* e aceea a exactității : oare s-a reprodus exact terminologia specifică societății poloneze de la începutul secolului trecut și s-a redat just o culoare locală al cărei rost e nu pitoresc, ci documentar ? În acest sens, vom da cîteva exemple, dintre care primul îl va constitui titlul.

Titlul lui Mickiewicz sună în recenta tălmăcire românească așa : *Pan Tadeusz sau Ultima încălcare de pămînturi în Lituania — Istoria nobilimii din anii 1811 și 1812...* Un asemenea titlu definește cu stringență caracterul social al operei. Să vedem dacă un cititor care știe și poloneza ar recunoaște originalul, citind titlul în traducerea românească. *Ultima încălcare de pămînturi în Lituania* sună traducerea ; în polonă e *Ostatni zajazd na Litwie. Zajazd* nu e „încălcare de pămînturi", ci tocmai „ceea ce

BDD-A10405 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:54 UTC)

pune capăt unei asemenea încălcări". Traducerile în alte limbi au căutat, pe cît posibil, să respecte acest caracter juridic al titlului ; toate traducerile germane spun *der letzte Eintritt* = ultima intervenție ; în italiană se spune *l'ultimo processo*, iar în spaniolă titlul e similar. Nu propunem a se traduce în românește *zajazd* prin *proces*, dar trebuie să mărturisim că totuși această soluție e mai apropiată de original. De altfel, traducătorii n-au fost consecvenți în privința acestui *zajazd* : cartea a VIII-a, unde se situează nodul conflictului, punctul culminant al acțiunii, poartă tot titlul de *zajazd*, dar de data aceasta tălmăcitorii n-au mai folosit *încălcare de pămînturi*, ci au tradus prin *cotropire*. Credem că tălmăcirea cea mai nimerită ar fi fost *Ultima expediție judiciară în Lituania*, poate nu întru totul poetică, însă exactă — și de altfel, în *Pan Tadeusz* avem de-a face cu numeroși termeni juridici (Mickiewicz îi cunoștea foarte bine, ca fiul unui om al legilor) și trebuie să ne obișnuim cu ideea că neologismele din acest domeniu sînt aci inevitabile.

Subtitlul este : *Istoria nobilimii din anii 1811 și 1812*. Luîndu-l „ad litteram", putem crede că e vorba de o monografie consacrată efectiv nobilimii lituaniene din acei ani. În originalul polonez găsim *Historia szlachecka*. *Szlachecka* vine de la *szlachta* = nobilime măruntă, apropiată de răzeșime. În genere, pe primul plan al epopeii sînt răzeșii : aceasta e categoria socială pe care Mickiewicz o cunoștea cel mai bine. Lumea aceasta a vrut s-o ilustreze, cu toate defectele, virtuțile și diferențierile de avere. Pe de o parte sînt răzeșii scăpătați de la Dobrzyn (și bine s-a făcut că s-a tradus titlul cărții a VI-a *Zaścianek* prin *Răzeșia*). De cealaltă parte, stau răzeșii „ajunși". Lumea aceasta, foarte modestă, e destul de apropiată și în timp și sub raportul condiției sociale de ceea ce se găsea la noi în prima jumătate a secolului trecut, pentru ca traducătorii să poată efectua nu o localizare — aceasta au făcut-o pe alocuri și în chip destul de nefericit, după cum vom arăta mai jos — ci o transpunere fidelă, evocînd cititorilor stări de lucruri și climaturi sociale bine cunoscute. Prin urmare, nu e vorba în această „historia szlachecka" de nobilimea lituaniană în genere, ci numai de șleahtici, de răzeși, de boiernași. Singurul reprezentant al nobilimii mari, magnatul de neam senatorial, cum ar fi fost la noi boierii divaniți, un personaj foarte șters, de inspirație mai mult livrescă, e contele Horeszko, pe care Mickiewicz înadins l-a vrut așa, ca să fie ca o figură simbolică a apusei nobilimi feudale. Astfel, nu putem traduce *szlachecka* nici prin *a nobilimii*, nici prin *nobiliară*, fiindcă ar fi prea generic, iar polonezul *historia* nu e *istorie*, așa cum se înțelege curent în românește : dacă Mickiewicz ar fi vrut să scrie *Istoria nobilimii din Lituania*, ar fi zis *Dzieje litewskej szlachty*, după cum *Istoria Poloniei* se traduce prin *Dzieje Polski*. *Historia* în limba polonă și mai cu seamă în polona de la începutul secolului al XIX-lea înseamnă „povestire", „istorisire". Deci,

BDD-A10405 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:54 UTC)

ubtitlul exact ar fi fost *Istorisire despre boiernaşii lituanieni din anii 1811—1812.* Vom mai arăta cîteva exemple de terminologie socială, ca să se poată judeca în ce măsură traducerea de faţă e o traducere serios documentată.

Pan Tadeusz e o adevărată mină de amănunte de istorie socială şi economică şi nu vom întreprinde aci exemplificarea tuturor erorilor comise în traducerea noţiunilor culese dintr-o sferă atît de largă. Vom semnala numai pe acelea care puteau fi evitate mai uşor şi care sînt mai evidente (adesea mai grave), fiindcă termenii respectivi apar mai des şi sînt organic legaţi de materialul de viaţă al poemului. Chiar din primele pagini ale lui *Pan Tadeusz*, întîlnim pe unul din personajele destul de importante, cu rol de căpetenie în acţiune — Podkomorzy, desemnat numai cu numele rangului. Traducătorii noştri n-au căutat cuvîntul în dicţionar, ci au găsit mai comod să cerceteze traducerea franceză a lui Paul Cazin (Paris, 1934), versiune lamentabilă sub raportul artistic şi cel al terminologiei; aci toate noţiunile şi numirile specific poloneze au fost localizate „à la française", pentru uzul cititorilor pe care i-ar fi speriat vigoarea sarmată. Deci Podkomorzy a devenit la Paul Cazin *Monsieur le Président*, soţia lui, Podkomorzyna, e *Madame la Présidente*. La fel găsim şi în versiunea românească: *Preşedintele* şi *Doamna Preşedinte*. În realitate, Podkomorzy e mai mult un ostelnic — şi s-ar fi putut foarte bine spune *postelnicul* şi *postelniceasa*, după cum în continuare traducătorii spun, în chip firesc, *Stolnicul Horeszko*. Le-a fost teamă traducătorilor să nu fie acuzaţi de localizare? Dar mai departe ei au recurs şi la asemenea procedeu: despre fiica Podkomorzelui se spune *duduca Roza*, deşi *panna* în poloneză e *domniţă*, sau în cazul cel mai arhaizant, *jupîniţă*. Oricum, trebuie să mărturisim că de cîte ori apare în textul românesc acest nefericit *Preşedinte*, ne întrebăm mereu: preşedintele cui? iar *Doamna Preşedinte* în Lituania, ţară, în 1811, e pur şi simplu comic. Şi fiindcă sîntem la capitolul localizărilor nereuşite, trebuie să semnalăm pe *tanti* în loc de *tuşă* (= *Ciocia*).

Mai e un personaj principal, de apartenenţă socială foarte bine definită, cu mare rol în acţiune, fiindcă el e deţinătorul secretelor celor două familii rivale — e Ghervazi, chelarul de la Horeszkowo. În limba poloneză *lucznik* e „chelar" şi Ghervazi face parte dintre acei boiernaşi rămaşi fără pămînt, ajunşi slujitori pe la curţile magnaţilor, de un devotament servil faţă de noii stăpîni. Acestui Ghervazi, traducerea românească îi dă cînd titulatura de chelar, cînd pe aceea de clucer (*Pan Clucerul*), fie pentru nevoile numărului de silabe ale versurilor respective, fie pentru că rezonanţa cuvîntului *clucer* a părut mai apropiată de aceea a polonezului *lucznik*. Cele două cuvinte au aceeaşi temă, însă conţinutul e cu totul altul şi ni se pare că e o regretabilă lipsă de consecvenţă a întrebuinţa

BDD-A10405 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:54 UTC)

alternativ în cartea a VII-a (*Sfatul*) cînd o numire, cînd cealaltă (*chelar* și *clucer*), la distanță de cîteva versuri, ceea ce îl poate face pe cititor, la o lectură superficială, să creadă că e vorba de două personaje diferite.

Capitolul cel mai interesant și cel mai dificil pentru traducător e cartea a VI-a (*Zaścianek* = *Răzășia*). Aci ni se prezintă un întreg proces istoric: decăderea materială a păturii răzășești la finele secolului al XVIII-lea, adică un fenomen care s-a petrecut și la noi aproape în aceeași vreme, sub aceleași forme și cu aceleași rezultate. Detaliile trebuiau respectate cu stricteță, recurgîndu-se adesea la cunoștințele de istorie socială românească, care ar fi putut oferi mai mult decît o sugestie utilă traducătorilor noștri. Deschizînd însă chiar la întîmplare Cartea a VI-a în versiunea românească, dăm peste o confuzie de termeni, peste aproximații inadmisibile, care răpesc textului orice urmă de realism. Să începem lectura istoriei răzeșilor din Dobrzyn de la versul 378 din textul original. În traducerea literală găsim:

Răzășia de la Dobrzyn avusese largă faimă în Lituania
Prin curajul șleahticilor și frumusețea jupînițelor.....

Termenii *răzășie*, *șleahtici*, *jupînițe* sînt intenționat întrebuințați de autor, ca să se precizeze exact conținutul tabloului, pentru a se arăta în continuare decăderea treptată a neamului Dobrzyński și a pregăti contrastul cu încheierea paragrafului, unde îi vedem pe răzeșii săraci de la 1811. Ce găsim în versiunea românească?

vers. 419 *Lituania întreagă de-ăst sat răzeș aflase*
420 *Prin nobilii destoinici, domnițele-i frumoase...*

Deci, iată un sat răzășesc plin de nobili și de domnițe. Traducătorul putea întrebuința măcar *nemeși*, dacă *șleahtici* i s-a părut prea barbar și greu de pronunțat, deși Mihail Sadoveanu îl folosește adesea, fără nici un neajuns pentru muzicalitatea prozei sale. Să vedem acum sfîrșitul paragrafului, în care Mickiewicz ironizează — cu cîtă finețe! — ifosele de boierie, singura avere cu care se mai mîndreau cei reduși acum la o condiție similară șerbiei (și traducătorii au redat foarte exact și plastic „jako żaciężne chłopstwo" prin

... viață de corvadă
La fel ca toți țăranii...

— ceea ce dovedește că, dacă erau mai atenți, puteau evita și celelalte confuzii). Iată versiunea românească:

Și-n zile de duminici își pun neapărat
Contușa. Iar un nobil, oricît de-n sărăcie,
Nu-și pune ca țăranii cămașa cînepie:
Din dril sau din olandă își face rufărie,
Și nu-n opinci, ci-n ghete cu șnur, ei vita-și mînă,
La coasă și la tors chiar, mănuși își pun în mînă.

BDD-A10405 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:54 UTC)

Acest pasaj e falsificat cu desăvîrşire. Iată reproducerea exactă a textului original :

..... numai că nu poartă sumane,
Ci surtuce albe vărgate cu negru,
vers. 390 *Iar duminica contuşe. Straiul jupîneselor*
Celor mai sărace se deosebeşte şi el de cele ţărăneşti :
De obicei poartă stambă sau percal,
Vitele le pasc fiind încălţate nu cu papuci din coajă de mesteacăn
Ci în conduri—şi la coasă, la furcă, sînt cu mănuşi.

Contuşul devine în traducere de gen feminin, aceiaşi răzeşi poartă haine de dril şi rufărie de olandă, au ghete cu şireturi şi torc cu mănuşi. Sînt detalii care îi pot îndemna pe cititorii noştri să-şi facă o idee foarte curioasă de îmbrăcămintea şi de îndeletnicirile răzeşilor polonezi.

Un episod extrem de important pentru reflectarea raporturilor dintre nobilimea măruntă (= şleahtă) şi marea nobilime feudală, e cel intitulat *Jacek*, din Cartea a X-a : e spovedania „ in articulo mortis" a monahului Robak —odinioară Jacek Soplica —, din care aflăm cum acest boiernaş, umilit de bogatul Stolnic, a ajuns să-l ucidă şi să-i zmulgă moşia. Cu multă pătrundere, cu mult realism, a expus aci Mickiewicz cauza şi manifestările acestui conflict, aşa cum erau multe în Lituania de pe atunci ; în esenţă, Jacek spune că Stolnicului nici prin gînd nu-i trecea să-şi dea fata după un Soplica, însă din cînd în cînd îi arunca tînărului cîte un cuvînt măgulitor, fiindcă avea nevoie de votul sau de spada acestuia la alegerile pentru seim. Iată traducerea românească :

De mine-avea nevoie : purtările mi-erau
De domn — şi-agricultorii cu toţii mă iubeau.

Oare convinge pe cineva utilitatea lui Jacek pentru Stolnic, prin explicaţia că respectivul avea *purtări de domn* şi iubirea agricultorilor ? Cred că *purtările de domn* mai curînd i-ar fi displăcut trufaşului magnat, iar dragostea agricultorilor faţă de Jacek nu-i putea fi decît indiferentă, fiindcă nu datorită lucrătorilor pămîntului — şerbilor — putea să-şi asigure Pan Horeszko un loc în dietă ori în senat. Să cercetăm din nou originalul şi să vedem ce ne spune autorul :

vers. 543 *Dar îi eram util, fiindcă aveam mare trecere*
vers. 544 *La şleahtă şi pe mine mă iubeau toţi proprietarii de pămînt.*

Deci, iată enigma : Jacek, şleahtic energic, avea trecere pe lîngă cei de-o seamă cu el şi fiindcă le apăra interesele cu sabia, îl iubeau şi proprietarii de pămînt, în limba polonă *ziemianie*, care în limba mai nouă

BDD-A10405 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:54 UTC)

înseamnă într-adevăr şi *cultivator de pămînt* în genere, dar care pe vremea lui Mickiewicz însemna *proprietar de pămînt*; aşa e găsit în orice dicţionar, iar în cele franceze, cu precizarea de *gentilhomme campagnard*, sinonim şi aproape ononim cu *zeman* din cehă.

Tot în legătură cu respectul faţă de text, vom mai adăuga două detalii. În postfaţa explicativă, Mickiewicz spune că împricinaţii care înţelegeau să-şi facă dreptate cu armele, porneau „*cu sentinţa în mînă*", către locuinţa celui sau celor ce le încălcase pămînturile. Traducătorii noştri, simţind iarăşi nevoia să localizeze, scriu *sentinţa în proţap*, ceea ce e mai mult decît nepotrivit; romînii au în limbă numeroase polonisme, au avut cu polonezii numeroase obiceiuri şi datini comune, dar din întîmplare *proţapul* e, etimologic, de origine sîrbă şi ca obicei, sud-balcanic, oriental; polonezii n-au cunoscut niciodată obiceiul *jalbei în proţap*. În fine, am constata pe ici pe colo lipsa unor versuri interesante, ca de ex. versurile 612—616 din cartea a XII-a, care schiţează din nou cu mult haz pe birocratul şi solemnul Pan Buchman. Cu toate aceste omisiuni, totuşi versiunea romînească adaugă 1009 versuri pe lîngă textul originalului (10.720 faţă de 9711). E drept că dificultăţile de redare într-o limbă romanică a unui text slav sînt mari, deci, să presupunem că traducătorul în versuri n-a putut face altfel şi a fost nevoit să adauge cele 1009 versuri; însă, dacă a fost permisă această licenţă, oare în schimb nu se cuvenea să se arate mai multă fidelitate faţă de text şi să se respecte unele din elementele esenţiale ale operei, la care autorul a ţinut aşa de mult?

Trecem la altă problemă care ni se pare tot atît de importantă, anume problema măiestriei artistice a traducerii, mijloacele de expresie, procedeele poetice, modul de redare a stilului operei. Trebuie să spunem de la început că sub acest raport s-au realizat lucruri remarcabile, s-a redat mult din umorul şi sfătoşenia lui Mickiewicz şi experienţa lui Miron Radu Paraschivescu e vădită în traducere; nu putem însă să-l facem singur responsabil pentru latura artistică a traducerii, ci vom împărţi această responsabilitate între poet şi traducătorii care i-au înlesnit primul contact cu textul original. Am aflat cu multă admiraţie că poetul a încercat să-şi tălmăcească singur textul cu dicţionarul şi — cu o rîvnă demnă de laudă, pe care-o recomandăm şi altor poeţi care vor mai lucra la versificări în aceleaşi condiţii — s-a străduit să descopere el însuşi muzicalitatea versurilor şi plasticitatea imaginilor. Oricum, i-a fost nespus de greu să se familiarizeze cu specificul originalului, cu stilul lui Mickiewicz pe care nu şi-l însuşeşte cineva decît atunci cînd *Pan Tadeusz*, *Sonetele crimeene* şi partea a III-a din *Dziady* fac parte dintre cărţile de căpătîi, cînd s-a parcurs întreaga operă, începînd de la *Ballady i Romanse*, aşa cum parcurgem cu toţii măcar o dată în viaţă opera completă a lui Eminescu. O lectură laborioasă, cu dicţionarul, fără o cunoaştere metodică

BDD-A10405 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:54 UTC)

și aprofundată a limbii polone, nu poate ajuta pe nimeni să guste și să transpună în altă limbă frumusețile epopeii lui Mickiewicz. Așa încît, pe autorii traducerii în proză îi vom face răspunzători pentru neinițierea suficientă a autorului traducerii versificate, căruia nu i s-a atras atenția asupra unor particularități de stil, asupra pasajelor pe care însuși Mickiewicz le-a lucrat cu dragoste, dîndu-le toată strălucirea și forța poetică de care era capabil.

Poate un cititor romîn, atunci cînd parcurge fugitiv versiunea publicată de ESPLA, își spune că sînt aci multe lucruri prozaice, multe banalități, versuri facile sau neglijente — și atribuie toate aceste neajunsuri traducătorilor. În realitate, trebuie să se știe că singura operă a lui Mickiewicz cizelată cu amănunțime sînt *Sonetele crimeene*; celelalte par a fi fost rezultatul unor geniale improvizații. Nu vrem să spunem prin aceasta că marele poet n-a dat nici o atenție formei, însă n-a cultivat-o în mod special și totdeauna a subordonat-o conținutului. „Pan Tadeusz" prezintă în genere o viziune de mare poezie, cu multe episoade scînteietoare sub raportul stilului poetic și de asemenea cu multe platitudini; arta traducătorului consistă aci în redarea corectă și curgătoare a pasajelor care nu au nimic deosebit și în reliefarea pasajelor remarcabile, considerate drept „pasaje de bravură" și cunoscute pe dinafară de toți polonezii. Un asemenea episod e începutul Cărții a IV-a, *Diplomație și vînat*, cu descrierea dinamică a codrului lituanian și a vînătorii de urși. Primele versuri, atît de evocatoare prin acumularea de nume proprii foarte sonore, au rămas întipărite în mintea tuturor celor ce au citit pe Mickiewicz și au gustat *Pan Tadeusz*. Traducerea acestor prime versuri în romînește e mai mult decît defectuoasă. Toate numele proprii sînt alterate ca să rimeze (și tot nu rimează decît prin asonanțe forțate), numele feminine au în romînește formă masculină și vice-versa, chiar cuvintele romînești sînt deformate, tot din pricina rimei: de ex. se spune *odinioare* în loc de *odinioară*, pentru a rima cu *ponare*, adjectiv creat ad hoc de traducătorii noștri, *culmile ponare*, pentru a corespunde *muntelui Ponary* din text. În poloneză, cele 20 de versuri cu care se deschide Cartea a IV-a sînt de o muzicalitate și sonoritate incomparabile, imaginile de o mare expresivitate; în romînește, pasajul e greoi și pe de-asupra inexact:

voi, copaci, ce umbra v-ați zvîrlit-o ...
Pe marele Ghedimin, ce-n culmile ponare
Mergînd ca să vîneze, la foc dormi pe-o blană
De urs, vrăjit de dulcea cîntare liluană
A marelui Lizdeico ce-n pîlnia urechii
Cu șopot îl furase ca murmurul Vileichii
Și-al Viliei ...

BDD-A10405 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:54 UTC)

Nu ştim dacă cititorii admiră *pîlnia urechii* ca imagine poetică fapt e că nu există în original, căci iată ce spune Mickiewicz : *copaci căror umbră cădea odinioară pe frunţi încoronate ... a lui Giedymin, cîn pe muntele Ponary, sta culcat*

vers 6. *Pe-o blană de ursoaică, la foc vînătoresc,*
Ascultînd cîntecele înţeleptului Lizdejko,
Şi-a Wiliei privelişte şi murmurul Wilejkăi,
Il desfătau ...

Primele 100 de versuri din traducere sînt pline de abateri antipoetic ca acelea pe care le-am semnalat, cu Witold, ultimul *iaghellonic* (de c nu *Jagellon*?) care poartă nu calpac, cum se spune în original, terme care există şi în limba noastră, ci *işlic*, ca boierii fanarioţi, cu *Czarnol* care devine *Cearnolés*, accentuat pe ultima silabă, o monstruozita pentru pronunţarea poloană, cu un cerb ale cărui coarne devin *fîntî arteziene*, cu *zei silveştri* care culeg *fragi* şi *alune* (deşi fragile nu se c în acelaşi timp cu alunele, iar Mickiewicz vorbeşte despre afine roşi cu rima forţată şi uneori incorectă, cu un *doişpie*, ca în limbajul lui Ghiţ Pristanda. Încă un detaliu : am spus că Mickiewicz nu-şi cizela versuril însă el avea o ureche extrem de sensibilă şi reda cu mare fineţe cele m subtile impresii auditive. De ex., în acest preludiu silvestru (ca să vorbi ca traducătorii lui *Pan Tadeusz*) s-au întrebuinţat în genere sunete surd înăbuşite, întunecate, ca să se sugereze contrastul dintre liniştea păduri *tihnă*, zice Mickiewicz (=*cichość*) şi larma vînătorii ce va urma, precu şi finalul concertului din corn al lui Wojski, triumf al sunetelor plin răsunătoare, aproape stridente. Dar Mickiewicz nu întrebuinţează a niciodată cuvîntul *tăcere*, căci în pădure nu tace nimic, ciocănitoare ciocăneşte copacii, ramurile se scutură la saltul veveriţei sau atunci cîn sînt clătinate de tînăra culegătoare de fructe. Şi această relatare pito rească a vieţii codrului, punctată de acel refren extrem de poetic în discreţi lui *znowu cicho* (= e tihnă iar), constituie una dintre frumoasele biruinţ scriitoriceşti ale lui Mickiewicz. Inutil de spus că în tălmăcirea rom nească nu mai transpare nimic din această măiestrie, nu s-a păstrat cîtu de puţin gradaţia sunetelor, se foloseşte mereu cuvîntul *tăcere* în loc d *liniște*, *tihnă* — şi să nu se creadă că vrem să facem traducătorilor u proces pentru că au întrebuinţat un cuvînt în locul altuia, dar în gam simfonică a poeziei lui Mickiewicz, „tăcere" şi „tihnă" stau în registr foarte deosebite. Laborioasă e şi tălmăcirea Cărţii a XII-a, îndeosebi a episodului concertului din ţambal al lui Jankiel, unde mai apare „taraf de ienicieri" în loc de *muzică ienicerească* (ienicierii care cîntă în taraf!) precum şi termenul „acioaie" pentru *clopoţei*, *zurgălăi*, numa ca să rimeze cu *vioaie*. Trebuie să mărturisim că s-au făcut multe conces

BDD-A10405 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:54 UTC)

rimei, s-au introdus multe umpluturi şi totuşi traducerea nu străluceşte prin bogăţia rimei, dimpotrivă, atunci cînd rima e cît de cît îndrăzneaţă, ea e forţată sau asonantică (*cîntă — nuntă, scape — şarpe, muzicantul — tactul, arme — mame*; am ales aceste exemple numai din concertul lui Jankiel, unde tocmai se impuneau o mare strictеţe şi totodată o mare fantezie, dat fiind caracterul muzical al pasajului; în restul poemului, asemenea exemple sînt nenumărate). Iar în genere, rima e de o facilitate desnădăjduitoare : un verb la imperfect rimează cu alt verb la imperfect, un participiu trecut cu alt participiu trecut, *parte* rimează de regulă cu *departe, cum* cu *acum, tinereţe* cu *tandreţe, înduioşare* cu *apărare, sfială* cu *îndoială* etc. Adevărul e că şi Mickiewicz are asemenea rime, dar să ne amintim că el scria în 1834, că a fost un adevărat creator al formelor poetice în literatura polonă, a găsit foarte puţin la înaintaşii săi, poeţi minori, un Brodziński, un Karpiński, nu cu mult superiori ca mijloace de expresie Văcăreştilor noştri. Oare cel care traduce astăzi pe Mickiewicz într-o limbă străină are îngăduinţa de a nu ţine seama de experienţa poeziei romîneşti moderne şi mergînd pe linia minimului efort, să scrie versuri laolaltă plate şi greoaie ca acestea, care ne amintesc în cazul cel mai bun pe ale lui Conachi : *se vede că în grîne, ţinutul e avut* ...

vers 7. (Cartea I) ..... *din pluguri ce pe ele*
Porniră numeroase, din zori de zi să are-a
Conacului moşie, desigur, pe hectare
Ce-s bine cultivate, ca brazdele-n grădine :
Belşug şi rînduială-i aici, se vede bine.
Mereu deschisă poarta, drumeţul îl poftеşte
Să intre-n astă casă, că bine-l găzduieşte ...

sau

Tiptil ieşeau din pîclă nerumenele zori (primul vers din Cartea a VI-a) acolo unde Mickiewicz spune atît de frumos *świt bez rumieńca.*

Un punct pozitiv al traducerii publicate de ESPLA e vioiciunea, verva şi justeţea de ton a dialogurilor. Trebuie să mărturisim că aci s-a realizat ceva remarcabil. Judele vorbeşte cu tonul său firesc, umorul convorbirilor dintre Ghervazi şi Protazi e redat perfect, cu limbajul judecătoresc al lui Protazi (care, în treacăt fie zis, e, în textul romînesc, cînd aprod, cînd portărel), maimuţărit de Ghervazi cu termeni latineşti pociţi (v. Cartea a VIII-a, vers. 780—800). Punctul culminant e atins în Cartea a VII-a (*Sfatul*), care e una dintre cele mai dificile; aci apar faimoşii răzeşi de la Dobrzyn, fiecare avînd o meserie deosebită şi ca atare întrebuinţînd terminologia de breaslă, fiecare cu alt caracter — şi foarte precis creionat de autor — fiecare cu alte apucături; pe de-asupra, mai apar o infinitate de personaje, orîndarul Jankiel, Buchman, economul de pe

BDD-A10405 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:54 UTC)

o moşie vecină, Ghervazi; se ţin discuţii în contradictoriu, redate de Mickiewicz cu un dinamism clocotitor, cu toate resursele poeziei umoristice şi satirice. Pentru a transpune această varietate lingvistică, stilistică şi caracterologică, au fost necesare eforturi considerabile. Aceste calităţi ale originalului se văd şi în traducere; chiar dacă ne supără în al doilea vers *vaporul* pe care-l ia Bartek la Królewiec (pe cîtă vreme originalul spune că numitul Bartek mergea adesea cu pluta către acest oraş, unde pe atunci — la 1811 — desigur că nu veneau vapoare) putem să trecem cu vederea această greşeală, dată fiind ingeniozitatea, hazul sănătos, bogăţia verbală care aduc, vii, în faţa ochilor, pe toţi aceşti Dobrzyńscy, fiecare cu porecla lui, fiecare poreclă fiind ticluită de M. R. Paraschivescu cum nu se poate mai fidel şi mai expresiv: Şoldiul, Mătăuzul, Bartek-Brici, cel cu „îngustă săbioară", Matei zis Stropitoare, Matei „cel cu nuiaua" şi Matei „cel cu bîta", Sfîrlează. Toată aşa-zisa consfătuire a Dobrzyńscilor e un adevărat foc de artificii, e plină de strălucire şi de vervă; nu mai întîlnim formulări greoaie, forţate, sau rime banale, facile. Stilul familiar e cu totul adecvat, arhaismele sînt dozate cu pricepere, naturaleţea tonului e desăvîrşită. Putem formula o uşoară obiecţie împotriva pluralului *spăzi* în loc de *spezi* sau *spade* din versul 589, dar în genere, traducerea e cursivă, colorată, viguroasă. Vom mai face două obiecţii, ca să arătăm că traducătorii care au fost în stare să dea lucruri atît de remarcabile, puteau să-şi verifice mai atent propria operă şi să nu lase unele scăpări penibile, care pot face pe cititorii nepreveniţi să creadă că le-au lipsit cunoştinţele elementare de limbă; iată una din aceste scăpări: în Cartea a III-a, de la versul 380 încolo, asistăm la o convorbire între jude şi Telimena, despre soarta vlăstarelor tinere, Tadeusz şi Zosia; judele se adresează verişoarei sale astfel: *Vezi, Aşcica mea scumpă* ... şi mai departe: *Dar, Aşcica, tu nu ştii în suflet cum mă doare* .... Cititorii pot crede că Aşcica e un ciudat ipocoristic. Aceasta e o veche formă de politeţă întrebuinţată la feminin; la masculin *Waćpan* sau *Wąść* s-ar traduce prin *Boier-dumneavoastră*; neavînd un corespondent feminin, în romîneşte, dat fiind că pronumele de politeţă e şi diminutivat (*Aśćka*) am putea spune *mătăluţă*; dar *Aşcica mea scumpă*, e absurd. După cum e inadmisibil să se vorbească, în lămuririle finale, despre Juliana Krzyżanowski (*lămuririle preţioase ale Julianei Krzyżanowski*, p. 455), cînd profesorul Julian Krzyżanowski e o autoritate ştiinţifică cunoscută în toată Europa, cînd un genitiv de nume propriu masculin slav nu poate fi confundat sub nici un cuvînt cu un nume propriu feminin.

În aceleaşi lămuriri finale, se caută a se da o explicaţie pentru utilizarea numelor proprii în forma fonetică romînească. Sîntem de acord cu acest procedeu: numai ortografierea fonetică dă posibilitate cititorilor străini să-şi apropie sonoritatea specifică a numelor proprii. Dar şi aci

BDD-A10405 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:54 UTC)

am fi dorit din partea traducătorilor mai multă consecvență. De ce, de exemplu, *Tadeusz* e scris cu ortografie polonă în titlu, iar în interior e cînd *Tadeuș* cu *ș* românesc, cînd *Tadeu*? De ce personajul Sofia e cînd *Zosia*, cu accentul imposibil în poloneză pe *i*, cînd *Zosea*, rusism inuzitat? În realitate, un nume ca *Zosia* e imposibil de pronunțat în românește și decît să fie alterat după nevoile versului, mai bine se întrebuința pur și simplu Sofia, cum de altfel i se spune adesea în poem. O ultimă obiecție: de ce nu s-au tălmăcit în versuri și cele 129 de versuri ale epilogului celebru *O tymże dumać na paryskim bruku* și în schimb am fost condamnați a citi o tălmăcire care nu numai că e în proză, dar e și prozaică, inexactă, cu lungimi nepermise?

În încheiere vrem să arătăm că traducerea într-o limbă străină a lui „Pan Tadeusz" e atît de dificilă încît puține tălmăciri s-au putut considera ca merituoase. Nu vorbim despre traducerile în limbi slave, care sînt în genere excelente, ci de acelea în limbile germanice sau romanice, foarte numeroase, de la 1836 încoace, cînd a apărut prima versiune germană. În afară de traducerea franceză a lui W. Gasztowt, a cărui limbă maternă era polona și a cărui paletă de culori scriitoricești era alcătuită din senzații trăite, căci tinerețea și-o petrecuse chiar în locurile descrise de Mickiewicz, toate celelalte corespund întru totul formulei binecunoscute „traduttore — traditore". În comparație cu acestea, realizarea lui M. R. Paraschivescu e totuși cea mai valoroasă. O muncă mai intensă din partea traducătorilor în proză și un control mai serios din partea responsabilului de carte ar fi conferit lucrării aspectul unei oglindiri mai artistice a originalului, precum și mai multă fidelitate.

În concluzie, traducătorii care au ca sarcină tălmăciri de felul lui „Pan Tadeusz" ar trebui să depună o muncă temeinică pentru a se familiariza cu „lumea" originalului, cu climatul lui intim și cu împrejurările în care a fost elaborată opera. Credem că aceste cunoștințe constituie un minimum de condiții pentru a face dintr-o tălmăcire o operă cu adevărat artistică, o operă de creație.

BDD-A10405 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:54 UTC)